

Pelyach István:

Széchenyi és a forradalom 1848 tavaszán

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, s ezen belül 1848. március 15-e története mérföldkö, igazodási pont az újkori magyar történelemben. Eszmék, hitek, politikai programok és törekvések mérettettek meg az idő könyörtelen rostáján minőségileg új körülmények között. Addig megdönthetetlennek hitt elvek hirtelen átértékelődtek, s addig egyenes – vagy annak gondolt – életutak kerültek új kihívások elé. Március idusának történései pontot tettek egy közel három évtizedes politikai küzdelemre, s az események résztvevőit /vagy elszenvédőit/ helyzetük újragondolására készítették. Az európai forradalmi változások hatására felgyorsuló magyarországi események Széchenyi István grófot is helyzetének meghatározására, újraértékelésére sarkallta.

Széchenyi reformkori politikai programjának talán leghangsúlyosabb eleme, hogy az átgondolt, elsősorban a gazdaságra koncentrált változtatásokat, reformokat az udvar támogatásával, sőt kezdeményezésével törvényes keretek között kell megvalósítani. Számára a birodalom s az időközben recsegő-ropogó szent szövetségi Európa megváltoztathatatlan, s a stabilitás legfőbb garanciája. Ezen kereteket a dinasztiák jelölték ki, s e nagyhatalmi állapoton legfeljebb radikális, forradalmi úton lehet csak változtatni, ami azonban káoszhoz, összeomláshoz vezet. Széchenyi ugyanakkor az erőszakot, a forradalmakat az emberiség egyik legnagyobb tragédiájának tartotta. Ezért is szállt szembe oly elkeseredetten az 1840-es évek elején a politizálás mezejére „sodródott” Kossuth Lajossal, akinek „modorát”, hangját különösen veszélyesnek tartotta. Megítélése szerint Kossuth „a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal”, ennek pedig egyenes következménye lesz, hogy a magyar nemzetet egy meggondolatlan forradalomba vezeti. Ezért az 1847-ben megjelentetett Politikai program-törvények címet viselő, mintegy összegző művében megsemmisítő kritika alá vette a kossuthi elveket és gyakorlatot, s a haza szent nevében határozottan kérte: „...lépjen le agitációjának azon veszélyterhes teréről, melyre állott, sőt nemes érzelmeihez fordulva alázatosan esedezem: mondjon le a politikai vezérségről is általában...”. Politikai elszigeteltségében, magányában mintha előre megsejtette, érezte volna a nemes gróf, hogy rövidesen új tér nyílik a radikálisabb, átfogóbb reformokat megvalósítani szándékozó akaratok előtt. Az idő 1848. február végén a párizsi forradalom, s az annak nyomán fellépő európai forradalmi hullám következtében érkezett el.

Széchenyi István gróf 1848-as szerepvállalásának, magatartásának kijelölése, meghatározása talán az életpálya elemzésének legbonyolultabb, legnehezebb feladata – tanúbizonyosság erre az elmúlt 150 év történetírása. Hosszú évtizedeken keresztül Kemény Zsigmond Széchenyiről írt, 1851-ben megjelentetett esszéjének értékelése volt e kérdésben a mérvadó ítélet. Kemény véleménye szerint Széchenyi kényszerűségéből, az eseményektől szorongatva s maga is szorongva állt Kossuth és Batthyány mellé, s vállalt szerepet az ország első felelős és független kormányában:

„A ministerium különböző politikájú férfiakat kötött össze, kik meg valának győződve, hogy visszavonulásuk a hazát végveszélybe ejtené: mert egyfelől a régi intézmények többnyire megszüntek, másfelől igen kétségesnek tartaték: vajon fogna-e más ministerium és teljes számmal kineveztetni?”

Ezen aggodalomban Széchenyi is osztozott. S így a kötelességérzet bilincsei által a kormány gályarudjához voltak lánczolva mindnyájan. És vonták többnyire iszonyú keserűség közt az elviselhetetlen terhet.”

A forradalom eseményeinek előrehaladásától, radikalizálódásától azonban megrettent, megsejtette az elkerülhetlent, az udvarral megvívandó véres, pusztulást eredményező háborút. S szíve és esze szerint lépett volna vissza, de erre már sem ideje sem lehetősége nem volt – törvényszerűen következett be fizikai, emberi összeomlása. Ez pedig a legmegrendítőbb bizonyítéka annak, hogy mennyire értelmetlen és hasztalan volt az amúgy is elsieltett forradalmat „szabadságharc”-ig fokozni. Kemény megítélése szerint tehát a gróf összeroppanásának oka a forradalmárok – Kossuth és társainak - augusztus végi térnyerése, aminek következménye volt az udvarral való konfliktus kiéleződése is. Széchenyi felismerte az elhibázott forradalmi mozgalom által okozott veszélyt, de tenni már nem tudott ellene.

Kemény Zsigmond méltán népszerű esszéje azonban nem adott választ arra a kérdésre, hogy hogyan élte meg Széchenyi a márciusi kritikusi napokat – a párizsi forradalom hírének vételétől Batthyány kinevezéséig -, milyen belső vívódásokon ment keresztül a miniszteri bársonyszék elfogadásáig? S végsősorban miért fogadta el a miniszterelnök felkérését? Hogyan került ő, Kossuth elkeseredett bírálója és politikai ellenfele a „zugprókátor”-ral, „népizgató”-val egy kormányba?

A gróf márciusi helyének és szerepének kijelölésében Spira György 1964-ben megjelent 1848 Széchenyi és Széchenyi 1848-a című monográfiájában hozott alapvetően újat. Spira határozottan szakított a kemény zsigmondi elvekkel, s a forrásokat újragondolva két lényeges ponton helyezte más megvilágításba Széchenyi negyvennyolcasságát. Először is elemezve a gróf márciusi megnyilvánulásait arra a következtetésre jutott, hogy március 14-e után Széchenyi „Kossuth ellenfeléből Kossuth fegyvertársa” lett. Az értékelésnek a szerző külön hangsúlyt adott már azzal is, hogy munkájának első fejezetében ez azonnal a nyitó alfejezet címe.

„Ugyanaz a Széchenyi csatlakozik most belülről is – nem aggodalmak nélkül, de őszinte s véglegesnek érzett elszánással – az argonautákhoz, aki csaknem egy évtizeden át kíméletlen és szakadatlan politikai harcot vívott Kossuth és követői ellen, aki az elmúlt öszön országgyűlési követé is csak azért választotta meg magát, mert úgy látta, hogy ha az alsótáblán nem kísérli meg személyesen ellensúlyozni Kossuth tevékenységét, >>akkor a confusio elkerülhetlen<<, aki még alig néhány hete is azon a véleményen volt, hogy >>ha Kossuth vezeti a bárkát, bizonyosan hínárba vezérel<<” – írja a szerző meggyőző erővel, s hosszan idéz Széchenyi Naplójából s leveleiből tézise igazolásához.

Széchenyi tehát - Spira szerint – immár a forradalmat elvető, ellenző politikusból a forradalmat vállaló politikussá nemesedett. A gróf győzelmet aratott korábbi önmaga felett. Ebből következően 1848. augusztus végi összeomlásának oka nem a forradalom előrehaladtától való rettenet, hanem éppen ellenkezőleg, az udvar nyílt ellenforradalmi fellépése. Bécs ugyanis az észak-itáliai mozgalom fegyveres felszámolása után immár nyíltan kezdeményezte az áprilisi törvények egy részének visszavonását, ill. átértelmezését, ez pedig a kormány egészének szerepét kérdőjelezte meg. Kossuth ekkor vállalja a harcot, s a nyílt ellenforradalmi veszéllyel szemben forradalmi eszközökhöz nyúl, de Széchenyi már nem megy vele tovább ezen az úton. Döbbenet nézi az udvar nyílt magyar- s alkotmányellenes politikáját, melynek célja megsemmisíteni mindazt, amit ő és a kormány elért. Mindazt, amit törvényes úton megszereztünk, végleg elveszíthetjük, hiszen Magyarország alkotmányos jogait, önállóságát megsemmisíteni Bécs legegységesebb érdeke. A terhet azonban nem bírja elviselni, látomások gyötrik, összeomlása törvényszerű.

Az elmúlt évtizedekben Széchenyi negyvennyolcasságának meghatározásakor e két sarkalatos vélemény között mozgott a kérdéssel foglalkozó történészek értékelése. S valóban be kell látnunk, hogy egyértelmű, szilárd és minden kétséget kizáró értékelést nem igen tudunk és nem is lehet e kérdésben megfogalmazni. Szerencsénkre a gróf Naplójában, leveleiben és írásaiban beszámolt életének, gondolatainak minden rezdüléséről, ez a forrásbőség azonban nem megkönnyíti, sokkal inkább nehezíti az utókor bizonyosságot kereső emberének a dolgát. Mintha két Széchenyi István élt volna 1848 forradalmi változásokban bővelkedő Magyarországon. Egy az események fősodrába magát belevető, már-már forradalmi lelkületű, ill. egy másik, az elkerülhetetlen - személyét és nemzetét egyaránt eltemető - végzetet előre látó politikus. De hol van a reformkor józan számító, önmérsékletet tanúsító, szigorúan racionális, bár kétségtelen, sokszor moralizáló államférfiúi erényeket csillogtató gondolkodója? Avagy forradalmi időszakokban nincs helye az államférfiúi bölcsesletnek? Kíséreljük meg a márciusi mozgalmas napok forrásait csokorba gyűjteni, s ezek alapján választ találni az előbbieken már feltett kérdésre: miért csatlakozott a radikális politikai elveket és gyakorlatot mindig is elvető Széchenyi István gróf korábbi politikai ellenfeleihez?

Az 1847 nyarára párttá szerveződött és politikai programot kidolgozó ellenzék komoly elhatározással készült a soron következő országgyűlésre. A hatékonyabb munka érdekében fontosnak tartották, hogy az időközben az ellenzék vezérévé emelkedett Kossuthot vármegyei követé választassák, ami közös összefogással, Batthyány Lajos és Kázmér grófok anyagi támogatásával Pest vármegyében, a vezérmegyében sikerült is. Széchenyi - Naplójának tanúsága szerint – nagy figyelemmel s nem kevés aggodalommal kísérlte politikai vitapartnere választási kampányának fordulatait, s felkészült arra, hogy szükség esetén ő is ebben a közegben, a diéta alsótábláján folytassa munkáját, ellensúlyozandó Kossuth népszerűségét és radikalizmusát. Saját megyéjében, Sopronban azonban csúfos kudarc érte a választásokon, későn kezdte kampányát, s meg is bukott egy helyi „névtelen” nemessel szemben. Pár héttel később Moson megyében azonban siker koronázta

próbálkozását, igaz a magyar udvari kancellár, Apponyi György gróf is „közbenjárt” érdekében a győri püspöknél és a mosoni főispánnál. Az országgyűlésen 1848 legelején aztán váratlan lehetőséghez jutott, hogy megfossa Kossuthot nimbuszától és tekintélyétől.

Apponyi kancellár felkérésére munkatársaival átfogó tervezetet készített a magyar közlekedésügy fejlesztésére. A Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről koncepcionálisan foglalta össze a reformellenzék közlekedési elképzeléseit. Február 22-én mutatták be hivatalosan az országgyűlés alsó tábláján, ahol a viták ellenére szinte azonnal kivívta a követek többségének elismerését. A siker politikailag és morálisan is fontos volt Széchenyi számára. Történt ugyanis, hogy a diéta tárgyalandó javaslatának sorában ott feküdt már a vukovár-fiumei vasút állami kamatbiztosításának ügye, melyben Kossuth személyesen is érdekelt volt, lévén az építésre vállalkozó társaság pesti választmányának igazgatója. Széchenyi zseniálisan ismerte fel, hogy ha a vukovár-fiumei tervezettel szemben saját Javaslat-át dolgozza át törvényszöveggé s fogadtatja el, Kossuth politikai és morális presztízse kikezdehető, sőt megsemmisíthető a személyes érdekelttség motívumának hangsúlyozásával. A terv zseniálisan széchenyis, a végrehajtásra azonban nem hagyott időt és teret a történelem.

Március 1-én, és az azt követő napokban folyamatosan érkeztek Párizsból a rémisztő hírek. „Most aztán hamarosan áll majd a bál. - Mundus se expediet.” – írta elkeseredetten Naplójába az első tudósítások hallatán. S a pozsonyi események is csak felzaklatták. Wirkner Lajos udvari tanácsostól, a kancelláriai hírszolgálat vezetőjétől hallja többek között, hogy Kossuth eget-földet kész megmozgatni vele szemben a Javaslat megbuktatása, s a vukovár-fiumei terv győzelemre vitele érdekében, mert egyes szlavóniai földbirtokosok anyagilag is érdekeltté tették őt ebben. Korábbi aktivitása azonban nem lankad, megkísérli befolyásolni, alakítani az eseményeket.

„Barátom, Gallia ismét respublica! Mennyi időre? Tudja Isten, de Európa is alkalmasint nemsokára magos hullámok habjain. Én ily alkalomkor /.../ én akaratlanul azt forgatom eszemben: Lehet-e ebből haszna a magyar honnak etc. Én azt hiszem, lehet; egy új hajnaltámadat etc. etc.; ámde ehhez ész kell vagy jó szerencse. Én azt hiszem, mi az elsőt illeti, alkalmasint nem lesz...Azonban megkísértek mindent. Ma két konferenciában voltam, s mindenütt a lelkem beszéltem ki. Először Kossuthnál, azután a nádornál, ma még kettőben veszek részt.” – írta március 2-án titkáranak és bizalmasának Tasner Antalnak.

Az aznap tartott vegyes követi konferencián indítványt terjesztett elő, melyben vázolta a véleménye szerint helyes és követendő politikát a francia forradalom által teremtett új helyzetben. Az országgyűlésnek „az európai közfelzavarodás rendezetlen viszonyai közt” tántoríthatatlan hűséggel és ragaszkodással kell övezni az uralkodóházat, s lojalitását azzal is ki kell fejeznie, hogy most nem lép fel radikális, teljesíthetetlen, a dinasztia tekintélyét sértő követelésekkel, vagyis elveti Kossuth ekkor fogalmazott felirati javaslatait. Mindazonáltal leszögezi, hogy „hosszú sikertelen küzdelem s több csekély eredményű országgyűlések után most is minden siker nélkül szétszalani mind a felség, mind a törvényhozás közös érdekében aggasztó esemény volna”, ezért a „kölcsonös erősbülés elmozdítására” az uralkodótól teljhatalommal felruházott királyi biztos /vagy biztosok/ kinevezését kell kérni, akikkel a „nemzeti elutasíthatlan óhajtássá vált kérdésekben a lehető legrövidebb idő alatt oly eredményeket lehessen eléidézni, melyek a benső állapotok kiegyenlítésére, az összes nemzet szilárdítására vezessenek, hogy így bensőnkben megerősödve, a felséges uralkodóházhoz újabb hálával kapcsolva megnyugtatóbb s szilárdult viszonyok közt várhassuk a bekövetkező időket”. Nem említi azonban azokat az „elutasíthatlan óhajtássá vált” kérdéseket, amelyekről most, a megváltozott körülmények közepette törvényeket szükséges alkotni. Feltűnő, hogy indítványa nélkülöz minden konkrétumot, ugyanakkor sorain átüt a törvényesség minden áron való megőrzésének óhajtása és szándéka.

Március 3-án gunyorosan, de tele bizonytalansággal írja Tasnernek: „Tegnap, hahaha, Kossuth keresztülvitte egy követi konferenciában, hogy ma a kerületben azt fogja indítványozni, etc., etc., miszerint *felelős magyar minisztériumot* adjon nekünk a fejedelem. Nagy bajjal nekünk csak annyi sikerült, hogy ezt ma *circumscriptive* fogja tenni. Én kértem: legalább *egy* aludjunk rá. Nem használt...tatar hévvel keresztül tört mindezen. Mi történjék a kancelláriával, tárnokkal, kamarával, a nádorral magával – mert Kossuthnak instanter 3-4-5 felelős miniszter kell (engem is megtett már az egyiknek), azt tudja az ég”.

Naplójában még egyértelműbben fogalmazott: „Kerületi ülés. Egyhangúlag elfogadtatott az ostobaság”.

Kossuth felirati javaslatának sikere a törvényes rendet féltő Széchenyit látszólag meggondolatlan lépésre ösztönözte. Március 4-én felvetette annak lehetőségét, hogy az uralkodó nevezze ki őt teljhatalmú királyi biztossá, s hatalmával élve majd képes lesz gátat szabni a rohanó eseményeknek

„Kondícióim odafentről 10 ezer forint kifizetettek s havonta 5 ezer. /.../ Szent István rend nagykeresztje. Általam megfogalmazott kézirat, melyben teljhatalom és garancia...Kit akarok alkalmazni. Mindenki engedelmeskedjék nekem. Minden segédeszköz. Katonaság. Semmiféle ellenkező rendelkezés...míg vissza nem hívatok! Titoktartás. 6 hónap múlva országgyűlés. /.../ Ellenzéki Kör s minden politikai klub feloszlatandó, ne legyen erőltetés”.

Március 6-án reggel Bécsbe utazott, de Pozsonyban a pesti hajóra várva még volt ideje arra, hogy levelet írjon titkárának. A még ekkor is végtelenül precíz utasításokat tartalmazó sorok után már-már megdöbbentő nyíltsággal fakadt ki Kossuth ellen: „Én azt hiszem, itt volna ideje a franciákat utánozni. Nem abban, hogy a republikát *proklamáljuk*, hanem hogy mi is Lajosunkat *seggbe rúgjuk!*”

A császárvárosban Apponyi kancellárral, István főherceg nádorral, Szögyény-Marich László alkancellárral, Mailáth György országbíróval tárgyalt, de teljhatalmú királyi biztosi kinevezésével senki sem értett egyet. Pedig arra is vállalkozott, hogy megrendszabályozza, sőt feloszlassa az országgyűlést, ha az továbbra is a kossuthi elvek követője marad. Nem tudjuk, hogy az udvar miért nem élt a Széchenyi által felkínált lehetőséggel, mindenesetre az események ismeretében érdemes eltöprengeni a felvetésen: milyen Széchenyi emléket ápolna az utókor, ha a legnagyobb magyarot kivánságának megfelelően felruházták volna a teljhatalommal, s szükség esetén fegyveres erő alkalmazásával szétkergette volna az országgyűlést, s ott állt volna a márciusi forradalmi változások előtt megálljt parancsolva. Naplójába mindenesetre szinte a felelősséget is áthárítva jegyezte be: „Mosom a kezemet. Tisztességesen felajánlkoztam.” Ez azonban nem a beletörődés, lemondás gesztusa. Továbbra is fékezni, lassítani szeretné a változásokat rohamtempóban hozó vonatot, s annak mozdonyosát. Bécsből Pozsonyba visszatérve megkísérelte kihasználni Kossuth és Batthyány Lajos együttműködésének átmeneti zavarát. Kossuth ugyanis március 8-án, látván, hogy az országgyűlés főrendi táblája folyamatosan halogatja a felirati javaslat tárgyalását, javasolta, miszerint a főrendek állásfoglalása nélkül juttassák el azt az uralkodóhoz. Ez természetesen

mélyen sértette a főrendi ellenzék tagjainak, s különösen elismert vezetőjének önérzetét, ezért a lehetséges törést az ellenzék eddigi egységén észlelve Kossuth jobbnak látta engedni Batthyáynak, s visszavonta indítványát.

Március 13-án pedig Széchenyi Kovács Lajossal s két főrendi társával lázas sietséggel igyekezett új formába önteni a Kossuth által kidolgozott, s az alsótábla által március 4-én elfogadott felirati javaslatot, amely azóta a főrendek asztalán feküdt, s akik – mint jeleztük – jó érzékkel halogatták a nyílt állásfoglalást ezzel kapcsolatban. Az általuk kidolgozott tervezet lényegesen visszafogottabb hangnemben adta elő az országgyűlés kéréseit. Nem szóltak pl. az örökös tartományoknak adandó alkotmányról, ami a kossuthi tervezet egyik leglényegesebb pontja volt, hiszen ezzel szándékozott megnyerni, s maga mellé állítani azon tartományok alkotmányos átalakulást kívánó polgárságát is, s ezzel megteremteni a közös fellépés lehetőségét az udvarral szemben. Lehetségesnek tartották - minden bizonnyal a megváltozott körülményekre való tekintettel - egyes lényeges kérdések megoldásának elhalasztását a következő országgyűlésre, ellentétben Kossuthal, aki a „rendkívüli körülmények” közepette a halaszthatatlan korkérdésekre ezen a diétán kívánt törvényes eszközökkel választ adni. Az átalakulás biztosítékát Kossuth egy „minden más befolyástól független nemzeti kormány” kinevezésében látta, „mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása”, tehát a politikai erővé érlelődött ellenzék soraiból kerüljön ki, míg Széchenyiék az 1790:10. törvénycikk alapján felállított „minden más befolyástól független felelős kormány”-ban gondolkodtak.

Március 13-án Széchenyi még reménykedhetett, hogy ügybuzgalma nem lesz sikertelen. István főherceg nádor is kitartásra, cselekvésre buzdította, s arra, hogy a kossuthi javaslatot semmi áron sem szabad átengedni. A történelem vihara azonban elsöpörte ezt az utolsó, gyenge próbálkozását is. Másnap, március 14-én Esterházy Pál herceg társaságában kereste fel a nádort, aki megdöbbentő híreket közölt velük: Bécsben előző nap kitört a forradalom, Metternich kancellár lemondott, a császárváros a felkelők kezére került. Kossuth felirati javaslatát változtatás nélkül át kell engedni. S volt a nádornak egy tétova mondata, amely minden bizonnyal jobban megrémítette a gróft, mint a forradalomról érkező tudósítások: nem kellene-e megkérni Batthyányt és Kossuthot, hogy működjenek

közre a rend és a nyugalom fenntartása érdekében? Ebben a mondatban ugyanis az fogalmazódott meg, amit eddig Széchenyi elképzelhetetlennek tartott, a birodalom (átmeneti?) gyengeségének beismerése.

Spira György monográfiájában úgy véli, Széchenyiben ekkor tudatosult, miszerint ő és a magyar nemesség megkerülhetetlen válaszút elé került: „most vagy maga is a forradalom útjára tér, vagy megkísérel az ellenforradalom útjára lépni, harmadik, közbülső utat azonban többé nem kereshet. És Széchenyi nem is tétovázik immár”. Megítélésünk szerint azonban a választóvonalak március 14-én nem itt húzódtak (nem csak itt húzódhattak!) a gróf számára. Nem a forradalom-ellenforradalom alternatívája volt az egyetlen és lehetséges elméleti és gyakorlati alternatíva. S úgy véljük, az első döbbenetből fölocsúdott gróf ezt világosan meg is fogalmazta az alsótábla kerületi ülésén elmondott beszédében.

A rohanó események, igaz, felerősítették korábban többször megfogalmazott félelmét egy véres, mindent elsöprő népforradalomtól, amely káoszhoz, az értékek megsemmisüléséhez vezethet. A reformkorban a forradalom víziója számára mindig is egy ilyen, anarchiába torkolló forradalmat jelentett. Ennek lehetősége és közeli veszélye sarkallta most őt talán az eddigieknél is határozottabb, megfontoltabb cselekvésre, s beszédében erre hívta fel az alsótábla tagjainak is a figyelmét. „Vagy reform, vagy anarchia: ezek közt kell választani”, áll gondolatainak középpontjában, s megítélésünk szerint közelebb kerülünk a gróf helyzetértékeléséhez, ha ezt a törvényes vagy törvénytelen, s nem a forradalom-ellenforradalom dialektikájaként oldjuk fel. Széchenyi még e válságos órákban, a Habsburg hatalom pozícióinak látványos megroppanásakor is szem előtt tartotta a birodalom érdekeit, mert magát a birodalmat lételemként fogta fel. E kereten belül vívható ki, hogy „Magyarország saját tengelye körül forogjon”, sőt „most lehet anyaországgá” is. A birodalmon belül erősíthetjük meg, értékelhetjük fel saját állásunkat, nem a hagyományos rendi alkotmány, hanem a polgári szisztéma alkotmányos garanciáinak keretei között, de ehhez „mindenek felett rendre van szükség”. A rend a polgári átalakulás sikerének előfeltétele. A rend fenntartásával erőt, hatalmat, s követeléseink mögötti egységes kiállást sugározhatunk, ami hatással lesz a hatalomra is. „Én szívemből szólok. Tetszik...” – jegyezte be Naplójába. S március 15-én, amikor az alsótábla határozatot hozott a teljes körű közteherviselésről, s az állami kárpótlással végrehajtandó kötelező jobbgyfelszabadításról, immár meggyőződéssel vallhatta: hogy „a nemzet szélesebb alapra állítja végre alkotmányát, mint amilyen en eddig fityegett”.

Széchenyi – természetesen – tagja volt annak az országgyűlési küldöttségnek, amely március 15-én délelőtt 10 órakor indult Pozsonyból Bécsbe a Ferenc Károlyon, a „magyar argonauták” hajóján, hogy az uralkodó elé terjessze a diéta immár mindkét háza által elfogadott felirati javaslatot. A gróf egyik életrajzírója szerint csak azért csatlakozott a küldöttséghez, hogy „méréskelje veszélyessé válható buzgóságukat”. Megítélésünk szerint azonban Széchenyi nem mérsékelni akart, hanem a törvényes keretek betartásán kívánt örködni. Tevékenysége természetes következménye az előző napok cselekedeteinek.

A hosszú hajóút lehetőséget teremtett arra is, hogy megvitassák, s döntsenek a felelős kormány követelésének kérdéséről. Előző este ugyanis Pozsonyban, a fáklyászenét adó ifjúság előtt Kossuth a Zöldfa fogadó erkélyéről ígéretet tett arra, hogy addig nem jönnek vissza a császárvárosból, amíg az uralkodó ki nem nevezi Batthyány Lajos grófot az ország felelős és független miniszterelnökévé. A végrehajtó hatalom kinevezésének kérdése tehát a bécsi forradalom után aktuális korkérdéssé vált. Nem a távoli jövőben szeretnék volna megalkotni, hanem most, lehetőleg azonnal, hiszen ez az alkotmányos átalakulás garanciája is lehetett. S mivel a feliratban tételesen nem szerepelt a felelős kormány kinevezésének azonnali követelése, bár ezt mindenki természetesnek vette, itt, a hajóúton vitatták meg, hogy miként lehetne ezt elérni. A lázas vita során azonban újabb probléma került felszínre: a felelős kormány egymagában még nem elegendő biztosíték a törvényhozás és végrehajtás zavartalan működéséhez, hiszen a király folyamatosan Bécsben tartózkodik, s mivel uralkodói képességei enyhén behatároltak, helyette az állami konferencia s főhercegi tanács hozza a tényleges döntéseket. Ők pedig képesek megakadályozni minden Magyarországról kiinduló kezdeményezést, javaslatot, ha abban a központi hatalom érdekeinek sérelmét vélik felfedezni. A konzervatív bécsi hatalommal nagyon keservesen lehet majd csak elfogadtatni például – ha egyáltalán el lehet – a megszövegezésre váró, s a polgári átalakulás alapjait jelentő törvényeket is. A zseniális megoldást Széchenyi vetette fel. Javaslata szerint kérni kell az uralkodótól egy kéziratot, melyben őfelsége kijelenti: „István az én alteregóm”. Vagyis kapja vissza Magyarország nádora azt a hatalmat és

jogkört, amely eredetileg, a középkori jogértelmezés szerint megillette. Eszerint ugyanis az ország első zászlósura a király távollétében annak – némi megszorítással – teljhatalmú helyettese. Javaslatát osztatlan elismeréssel s helyesléssel fogadták, s ezen két új elem szellemében dolgozták át még a hajóúton, majd a császárvárosban a feliratot.

A Bécsbe érkező Széchenyi a következő harminchat órában minden befolyását, tekintélyét latba vetette annak érdekében, hogy a döntéshozó politikusokat, főhercegeket meggyőzze: engedniük kell a magyar országgyűlés törvényes követeléseinek, ellenkező esetben fennáll az „anarchia”, az ország elszakadásának veszélye is. Először Batthyány Lajos társaságában István főherceget kereste fel, aki a gróf érveinek hatására teljesíthetőnek ismerte el a feliratban foglaltakat, sőt nádori méltóságát kötötte a kedvező uralkodói válasz kieszközléséhez. Ezt követően Kolowrat grófot, az állami konferencia – Metternich herceg lemondása után - egyik legbefolyásosabb tagját keresték fel, s ő szintén támogatásáról biztosította őket. Másnap reggel a gyengeelméjű uralkodó mellett valamiféle régensi feladatokat ellátó Lajos főherceget látogatta meg, de mind nála, mind az ezt követően felkeresett Windisch-Gratz hercegnél határozott visszautasításban volt része. Széchenyi azonban tudta, hogy immár nincs visszaút. Vagy törvényes úton szereznek érvényt az országgyűlés, a nemzet akaratának, vagy a nép saját kezébe veszi sorsának alakítását. Figyeljünk fel egy lényeges momentumra: március 16-án, amikor a sorsdöntő tárgyalások, megbeszélések zajlanak Bécsben, itt még mit sem tudtak arról, hogy előző napon Pesten Petőfiék sikeres, vér nélküli forradalmat hajtottak végre. A gróf azonban mintha megérezte volna, hogy milyen viharos eseményeket élt át a császárvárostól alig 250 km-re a magyar főváros lakossága, mert időt s energiát nem kímélve keresett újabb és újabb lehetőségeket, hogy az ostobán magabiztosságot mutató kormányzatot meggyőzze az engedmények elkerülhetetlenségéről. Mozgósította Bécsben élő fivéreit, Lajos és Pál grófokat is. Zsófia főhercegné udvarmestere, Széchenyi Lajos gróf minden bizonnyal öccse hatására fogalmazta meg azt az emlékiratot, melyet másnap juttatott el a család erős asszonyához, s amelyben a kialakult helyzetre való tekintettel a független kormány megadását javasolta ő is. Kétségek, s már-már emberfeletti erőfeszítések a siker, a törvényes engedmények érdekében – ezt jelentette március 16-a a gróf életében.

Az éjjél után végre lepihenő Széchenyit rövidesen felkeltették, s István főherceghez kísérték. A Burgban, a nádor lakosztályában már ott volt Batthyány, Kossuth és Esterházy Pál herceg, s István főherceg előttük jelentette be a hírt: az udvar engedett az országgyűlés akaratának, a győzelem teljes. Reggel, az uralkodó által aláírt kézirat megismerésekor azonban kiderült, hogy a leglényegesebb pont kimaradt belőle: Batthyányt nem nevezték ki miniszterelnökké. A helyzetet súlyosbította, hogy a reggeli órákra Bécsbe megérkeztek a március 15-i pesti események első híradásai. S e válságos pillanatban – nem ismeretes, hogy kinek a javaslatára – kényszermegoldás született: mivel István főherceg nádor megkapta az uralkodó teljhatalmú helyettesítésének jogát, kinevezheti Batthyányt miniszterelnökké! „A finálét Kossuthnál főzik ki. Én semmibe sem ártom bele magam!” – írta Naplójába Széchenyi, de az eredményt, mint látni fogjuk, elfogadta, s megnyugtatonak találta. A nádor tehát, élve jogkörével, kinevezte Batthyányt „a törvények értelmében független magyar ministerium elnökévé”, s felkérte, hogy „minister társait belátása szerint akként és oly számban tegye legfelsőbb k. megerősítés végett javaslatba, amint azt a ministerium feladatához, a minister társai törvények útján meghatározandó hatásköréhez és saját felelősségéhez képest szükségesnek ítéli”. A lehetőséget, az eszközt tehát Széchenyi teremtette meg – minden bizonnyal öntudatlanul – Kossuthék számára, amikor március 15-én a nádori jogkör kiszélesítésének ötletét felvetette Pozsony és Bécs között a hajóúton. A diadal most vált teljessé. S ez volt az a pillanat, amikor az országgyűlés rendi-nemesi követi kara „győzelmet aratott” a pesti forradalom programját következetesen végigvinni akaró, de önmaga lehetőségeit zavartan kereső márciusi ifjak felett. S ez volt az a pillanat is, amikor Széchenyi megnyugodhatott, hiszen az eredményeket, az engedményeket a törvényhozó hatalom törvényes eszközökkel vívta ki, s nem került sor az utca ellenőrizhetetlen hatalmának érvényesítésére. S nem került sor Bécs és Pest, az udvar és Magyarország között végzetes, beláthatatlan következményekkel járó összeütközésre, szakításra. A gróf érzéseit az ezen a napon már Pozsonyban keltezett Tasner Antalhoz írt levél tükrözi leghívebben. S az ebben megfogalmazott gondolatokban talán lelke mélyén igazságot szolgáltatott Kossuthnak is. Az utókor által már-már végzetesen szembeállított politikuspályák itt és most találkoztak:

„Barátom, csudákat éltünk! Nemzeti sorsunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerült! Én teli vagyok a legszebb reményekkel! Valóban egész mértékben élvezem mindazt, mi

Bécsben tegnap és ma történt. Nékem úgy látszik, mintha ránk, magyarokra elvégre felnyílt volna az ég! Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén; s miután Batthyány- és Kossuthnak hallatlan nagy szerepén csak örülni tudok, és Isten látja lelkemet, legkisebb irigység sem rejlik keblemben, azon édes meggyőződésben ringatom magam, hogy politikámnak nincs egyéb mozdító ereje, mint „ügyszeretet”!

Az én politikám biztos volt...de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent, és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az *én politikám* tán húsz év alatt nem bírhatott volna előállítani! Ha reakció nem történik, és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység, s több a polgári erény, mint a dicsvágy...én biz azt hiszem: lesz még a magyarbúl valami – s pedig sok!”

Március 18-án Lunkányi Jánoshoz írt levelében még egyértelműbben fogalmazott: „Én tökéletesen kezet fogtam Batthyány és Kossuth Lajosokkal...”